

ПОЛІТИКО-ЕКОНОМІЧНА ІНТЕГРАЦІЯ ТА РОЛЬ АСЕАН У ФОРМУВАННІ БЕЗПЕКОВОЇ АРХІТЕКТУРИ В АЗІЇ

POLITICAL AND ECONOMIC INTEGRATION AND THE ROLE OF ASEANS IN FORMING SECURE ARCHITECTURE IN ASIA

Чернишова Л.О.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин, міжнародної інформації та безпеки,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Chernyshova Larysa

V.N. Karazin Kharkiv National University

У статті розглянуто підхід АСЕАН до регіональної інтеграції, який відрізняється великою гнучкістю. Визначено основні етапи політико-економічної інтеграції угруповання, чинники, що перешкождали її розвитку на початку існування. Охарактеризовано процес формування зони вільної торгівлі АФТА, визначено її стратегічну мету, сфери розвитку. Розглянуто Рамкову угоду про створення зони інвестицій АСЕАН, визначено її роль та сфери впливу. Окреслена роль АСЕАН як неформального лідера у формуванні політичної та економічної взаємодії між країнами регіону з метою вирішення найгостріших проблем у галузі економіки та безпеки. Визначено переваги та недоліки в діяльності Регіонального форуму Асоціації держав Південно-Східної Азії з безпеки. Доведена ефективність АСЕАН у сфері підтримання миру в регіоні з точки зору кількості міждержавних та внутрішньодержавних конфліктів, що мали місце після утворення Асоціації.

Ключові слова: АСЕАН, економічна інтеграція, угруповання, безпека, конфлікти, Азіатсько-Тихоокеанський регіон.

The article considers the ASEAN approach to regional integration, which is characterized by great flexibility. All members of the group who are unable to agree on a collective policy can pursue their own, trying to hide internal disputes in the international arena. The main stages of political and economic integration of the group, the factors that hindered its successful development at the beginning of its existence have been identified. The process of formation of the AFTA free trade zone, its strategic goal, spheres of development are described. It is determined that free trade allows ASEAN countries with a narrow domestic market to increase its volume and save in the long run due to the positive effect of scale. The Framework Agreement on the Establishment of the ASEAN Investment Zone was considered, its role and spheres of influence were determined. There is an increase in foreign investment in the economic sectors of the group, which were previously unavailable. The role of ASEAN as an informal leader in the formation of political and economic cooperation between the countries of the region in order to solve the most pressing problems in the field of economy and security is outlined. The advantages and disadvantages of the Regional Forum of the Association of Southeast Asian Nations on Security, which is the first ongoing mechanism to discuss security issues in the Asia-Pacific region to promote constructive dialogue, confidence-building measures in the region and development of preventive diplomacy to prevent possible conflicts. Noted the main activities of the Forum are the fight against terrorism and transnational crime, emergency response, non-proliferation and disarmament, maritime security. The effectiveness of ASEAN in the field of peacekeeping in the region in terms of the number of interstate and internal conflicts that occurred after the formation of the Association and the successful implementation of the group's policy of balancing between leading states in various integration structures and dialogues. It was determined that most of the disputes in the region remain unresolved, but do not enter the stage of open confrontation, which is fundamentally important for the development of the Association.

Keywords: ASEAN, economic integration, groups, security, conflicts, Asia-Pacific region.

Постановка проблеми. Формування Асоціації держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) було викликано необхідністю військово-політичної стабілізації у регіоні. Саме політичний чинник сприяв надалі інтеграційній взаємодії в економічній сфері.

Економічне зростання у східноазіатських країнах відбувалося під впливом зовнішніх чинників – кредитів та допомоги з боку розвинених країн, при орієнтації економіки на зовнішні ринки. Однак згодом з «експортного прирідку США» регіон став перетворюватися на цілком

самостійний ринок, який зараз характеризується досить високою часткою внутрішнього попиту.

Економічна допомога державам Південно-Східної Азії з боку розвинених країн була цілком закономірна: вигідно розміщуючи свої капітали, західні компанії отримували надприбутки, більше того, вони мали можливість впливати на структуру економіки країн-реципієнтів. У розвитку країн АСЕАН зацікавлені не лише США, а й Японія, і навіть нові індустріальні країни Азії самі перетворюються на імпортерів товарів та експортерів капіталу [1].

Політичні міркування та питання безпеки вплинули на рішення АСЕАН включити до свого складу всі країни Південно-Східної Азії. У цих умовах АСЕАН продемонструвала успішну політику врегулювання конфліктів та конструктивної взаємодії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Зростаюча роль у міжнародних відносинах інтеграційних процесів у Азіатсько-Тихоокеанському регіоні обумовлює посилення інтересу до досліджень стратегічного розвитку АСЕАН, які відображаються у працях В. Андерсона, К. Кобаяші, Д. Вей-Йен, С. Даса, Й. Менона, Р. Северіно, О. Шреста, С. Чіа та ін. Економічній та безпековій діяльності АСЕАН присвячені праці Ачарія А., Хундта М., Сузукі С., Богданової Є., Костюніної Г., Локшина Г., Мазиріна В., Малетіна Н., Бережнюка І., Коміренко І. та ін. Проте в умовах динамічних змін взаємодії країн та трендів розвитку світової економіки проблематика політико-економічної та безпекової компоненти в інтеграційному процесі АСЕАН потребує подальших досліджень.

Метою статті є аналіз етапів політико-економічної інтеграції АСЕАН та оцінка її ролі в формуванні безпекової архітектури в Південно-Східній Азії.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У процесі свого розвитку АСЕАН виробила досить ефективний підхід до регіональної інтеграції, який відрізняється великою гнучкістю. Якщо учасники угруповання неспроможні домовитися про колективну політику, вони можуть проводити свою власну, намагаючись приховати внутрішні суперечки на міжнародній арені.

За час свого існування країни АСЕАН пройшли певні основні етапи політико-економічної інтеграції (табл. 1).

У процесі інтеграційного розвитку основними засобами преференційного торговельного регулювання в АСЕАН було застосування пільгових відсоткових ставок за кредитами на закупівлю продукції один одного, пільги при проведенні урядами міжнародних торгів, розширення тарифних преференцій за окремими товарами, лібералізація та скасування нетарифних обмежень на преференційній основі, які були об'єктом взаємного товарообігу.

Розвитку успішної економічної інтеграції протягом перших десятиліть існування АСЕАН перешкоджали такі чинники, як порівняно низький рівень економічного розвитку країн, переважна спрямованість торгових зв'язків на колишні метрополії, низький рівень економічної взаємодоповнюваності та однотипність товарної структури експорту, що призводило до конкуренції між постачальниками однакової продукції [2]. Однак згодом країни АСЕАН зуміли подолати об'єктивні труднощі на шляху до економічної інтеграції, а деякі, навіть, перетворити на перевагу. Наприклад, однотипна структура експорту сприяла консолідації під час переговорів із західними партнерами, що зміцнювало позиції як самого угруповання, так і її окремих учасників. АСЕАН невдовзі зіткнулися з новою проблемою в галузі експорту – проблемою збуту готових промислових виробів на зовнішньому ринку в умовах зростання протекціонізму, що охопив майже всі країни світу. Ця ситуація також сприяла становленню колективної зовнішньоекономічної дипломатії АСЕАН.

У 1992 р. на саміті у Сінгапурі країни АСЕАН ухвалили рішення щодо формування зони вільної торгівлі АФТА. Стратегічна мета АФТА – підвищення конкурентоспроможності країн-членів на основі усунення торговельних бар'єрів та зростання привабливості для зарубіжних інвестицій. На думку більшості економістів, така форма економічної інтеграції найкраща для невеликих держав. Вільна торгівля дозволяє країнам із вузьким внутрішнім ринком збільшити його обсяг і в перспективі заощадити завдяки позитивному ефекту масштабу [3].

Домовленості АФТА поширювалися і на сферу послуг. У 1994 р. було підписано Рамкову угоду АСЕАН з послуг (ASEAN Framework Agreement on services – AFAS), метою якої було проголошення ліквідації бар'єрів у торгівлі послугами та формування зони вільної торгівлі послугами. З метою підвищення конкурентоспроможності товарів, вироблених у зоні АСЕАН, а також створення додаткових стимулів для залучення інвестицій у регіон було здійснено пошуки нових форм промислового співробітництва. Базова Угода за схемою промислової співпраці АСЕАН-AIKO (ASEAN Industrial Cooperation Scheme) була підписана країнами-членами АСЕАН у 1996 р. Завдяки прийнятій угоді передбачалося збільшення виробництва промислової продукції, у тому числі й на основі вдосконалення технологічної бази, розширення торгівлі всередині угруповання, створення додаткових стимулів для залучення іноземних інвестицій, що зрештою мало підвищити конкурентоспроможність продукції АСЕАН на світовому ринку. Спираючись на важелі впливу на структуру виробництва, що містяться в Угоді про загальний ефективний преференційний тариф (СЕПТ), в межах AIKO основний акцент був зроблений

Таблиця 1

Основні етапи політико-економічної інтеграції країн АСЕАН

Рік	Підписані угоди	Ключові рішення
1967	Бангкокська декларація	Установа АСЕАН
1971	Декларація про створення зони миру, свободи та нейтралітету (ЗОПФАН)	Підтримка миру та стабільності у регіоні
1976	Договір про дружбу та співробітництво в Південно-Східній Азії. Балійська декларація	Створення Секретаріату АСЕАН
1977	Угода про формування зони преференційної торгівлі	Стимулювання внутрішньорегіональної торгівлі між країнами-членами
1984	Приєднання Брунею	Розширення АСЕАН
1987	Манільська декларація	Активізація співробітництва в політичній, економічній та соціальній сферах
1992	Рішення про створення зони вільної торгівлі (ASEAN Free Trade Agreement – AFTA)	Ціль – підвищення конкуренто-спроможності на основі усунення торговельних бар'єрів, збільшення привабливості для зарубіжних інвестицій
1994	Рамкова угода АСЕАН щодо послуг	Ліквідація бар'єрів у торгівлі послугами
1995	Вступ В'єтнаму	Розширення АСЕАН
1996	Програма промислової кооперації АСЕАН	Спільне виробництво товарів, підвищення конкурентоспроможності
1997	Вступ Лаосу та М'янми. Програма «Бачення АСЕАН 2020»	Розширення АСЕАН, означено основні політичні та економічні орієнтири на найближчу перспективу
1998	Рамкова угода про створення зони інвестицій АСЕАН (ASEAN Investment Area – AIA)	Мета – залучення інвестицій за рахунок надання податкових пільг, скасування обмежень на частку іноземного капіталу
1999	Прийняття Камбоджі	Розширення АСЕАН
2000	Інтеграційна ініціатива АСЕАН	Адаптація нових членів та вирівнювання економічного розвитку країн-учасниць АСЕАН
2003	Друга Декларація згоди – Балійська згода II	Концепція Співтовариства АСЕАН
2007	Хартія АСЕАН	Юридичний статут АСЕАН
2009	Декларація про створення міжурядової комісії АСЕАН з прав людини	Перший наднаціональний орган Асоціації

Джерело: складено за даними [2]

на переорієнтацію підприємств з виробництва сировини та напівфабрикатів на виробництво кінцевого продукту.

7 жовтня 1998 р. було підписано Рамкову угоду про створення зони інвестицій АСЕАН (ASEAN Investment Area – AIA). Зона інвестицій АСЕАН (AIA) охоплює території всіх держав-членів Асоціації та є одним із основних інструментів залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій шляхом надання інвесторам національного режиму, податкових пільг, скасування обмежень на частку іноземного капіталу тощо. Стимулюючу роль у прийнятті Рамкової угоди зіграла азіатська фінансова криза 1997 р., внаслідок якої відбувся суттєвий відтік іноземного капіталу з Південно-Східної Азії. Щоб утримати в регіоні стратегічних інвесторів, країни АСЕАН вирішили дозволити іноземне інвестування в сектори економіки, які раніше були недоступні [2].

Нині країни АСЕАН проводять узгоджену економічну політику – авторитет угруповання у світі неухильно зростає, дозволяючи учасникам істотно впливати на основні світові процеси.

Скориставшись раптовим закінченням холодної війни та політичним вакуумом, що утворився в просторі Азіатсько-Тихоокеанського регіону (АТР), АСЕАН успішно ініціювала створення Регіонального форуму з безпеки (АРФ), провела розширення і заснувала новий діалоговий формат АСЕАН+3. Однак покращення зовнішньополітичного клімату не допомогло АСЕАН упоратися із внутрішніми проблемами – економічною кризою та питаннями регіональної безпеки [4].

З об'єктивних причин ні Китай, ні Японія внаслідок суперництва між собою не змогли посісти місце лідера в регіональних справах. Тому АСЕАН і взяла на себе роль неформального лідера у формуванні політичної та економічної взаємодії між країнами регіону з метою

вирішення найгостріших проблем у галузі економіки та безпеки.

Регіональний форум Асоціації держав Південно-Східної Азії з безпеки [5], утворений у 1994 р., є провідним механізмом багатостороннього політичного діалогу за всім спектром питань, пов'язаних із забезпеченням миру та економічної стабільності в АТР. У даний час Форум об'єднує 26 країн та Європейський Союз. АРФ – перший постійно діючий механізм для обговорення питань безпеки в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, метою якого є стимулювання конструктивного діалогу з питань політики та безпеки в регіоні, здійснення заходів, спрямованих на створення довірчих відносин в АТР, та розвиток превентивної дипломатії з метою запобігання можливим конфліктам. У даний час основними напрямками діяльності Форуму є протидія тероризму та транснаціональній злочинності, надзвичайне реагування, нерозповсюдження та роззброєння, морська безпека.

Основні переваги та недоліки діяльності АРФ наведені в таблиці 2.

Аналітики зазначають, що АРФ поступово еволюціонує від виключно діалогового форуму до реалізації конкретних заходів щодо протидії нетрадиційним загрозам безпеці. Раніше АРФ розглядався виключно як діалоговий форум, зараз в офіційних документах форуму вже наголошується на необхідності спільних практичних

дій. У 2004 р. під егідою АРФ було створено новий механізм – Конференція з безпекової політики, в якій беруть участь у тому числі й представники військових відомств. У 2007 р. у заяві міністрів АСЕАН було зафіксовано намір налагоджувати конкретну практичну співпрацю серед країн-членів АРФ у сфері протидії таким загрозам як транснаціональний тероризм, стихійні лиха, морське піратство, загроза поширення зброї тощо [5]. Ця співпраця має дуже обмежений характер. Щодо традиційних питань безпеки, то спільні практичні дії в цій галузі в межах Форуму ще неефективні.

Інший важливий механізм діалогу з питань безпеки в АТР є Наради міністрів оборони країн-членів АСЕАН та її діалогових партнерів (НМОА та «НМОА плюс»). Робота механізму «НМОА плюс» створює сприятливі умови для ведення відкритого та конструктивного діалогу АСЕАН з її ключовими партнерами з питань оборони та безпеки, сприяє поглибленню довіри та взаєморозуміння, налагодженню практичної взаємодії між військовими відомствами країн-учасниць цього об'єднання.

Принцип невтручання у політиці АСЕАН завжди був абсолютним і дотримувався. Політичні еліти країн Південно-Східної Азії визначали доцільність застосування принципу невтручання, побоюючись розколу.

З точки зору здійснення заходів щодо зміцнення довіри в регіоні та запобігання військовим

Таблиця 2

Переваги та недоліки в діяльності АРФ

Переваги діяльності АРФ	Недоліки діяльності АРФ
Багатостороння взаємодія у межах АРФ виходить з традиційних норм «методу АСЕАН», який можна вважати гарантом успіху та стабільності, що забезпечив Асоціації довге існування.	Регіональний форум АСЕАН є корисним механізмом для повсякденного діалогу, але не для вирішення проблем.
АРФ залишається єдиним регіональним інститутом, який має чітку спрямованість на питання безпеки і включає всі великі держави.	АРФ був не в змозі вирішити проблеми самої АСЕАН, наприклад, питання Східного Тимору
Причини, з приводу яких великі держави приєдналися до АРФ: 1. Виключення домінування однієї з держав, оскільки порядок денний визначали країни АСЕАН; 2. Уникнення загрози прийняття юридично зобов'язуючих рішень щодо таких чутливих питань, як контроль над озброєнням та територіальні спори в результаті дії діалогового формату на добровільній основі та неформального стилю АСЕАН; 3. Не обговорення проблем демократизації та прав людини на засіданнях АРФ, що є актуальним для багатьох азіатських країн, через дотримання принципу невтручання у внутрішні справи.	Чинниками, які негативно впливають на здатність АРФ здійснювати політику превентивної дипломатії є: 1. Занадто велика кількість учасників Форуму при слабкій організаційній структурі; 2. Суворе дотримання принципу суверенітету та невтручання у внутрішні справи інших держав (що суперечить самому принципу превентивної дипломатії); 3. Виконання рішень лише на добровільній основі; 4. Стратегічні пріоритети ключових учасників, між якими виникають спори.
	АРФ функціонує під егідою організації, де багато важливих питань традиційно вирішуються в кулуарах, а не на офіційних заходах.
	Робота АРФ базується на принципі консенсусу, при цьому кожен учасник може накласти право вето

Джерело: складено за даними [5]

конфліктам АСЕАН досягла досить значних результатів. Слід визнати, що більшість територіальних та прикордонних спорів між країнами-членами АСЕАН хоч і залишаються невирішеними, але практично не переходять у стадію відкритого конфлікту [6].

Політика запобігання конфліктам серед країн Південно-Східної Азії була досить успішна – вони ніколи не переростали у відкрите зіткнення. Саме завдяки Асоціації конфліктуючі сторони приймали норми АСЕАН та вступали у діалог. Ще одна заслуга АСЕАН у тому, що багато країн, які фактично не підтримували дипломатичні відносини між собою, погодилися брати участь у форумах АСЕАН [7].

Успішні колективні зусилля АСЕАН у сфері політики та безпеки були ключовим чинником підтримки миру та стабільності у Східній та Південно-Східній Азії. Це було також результатом численних угод і механізмів розвитку мирної співпраці, які АСЕАН ініціювала зі своїми діалоговими партнерами, а саме: Договір про зону вільну від ядерної зброї (SEA-NWFZ), АРФ, АСЕМ, форум Східна Азія – країни Латинської Америки та Карибського басейну (EALAC). Неформальний стиль АСЕАН, підтримка співіснування країн із різними політичними системами (формалізована через принцип невтручання) і прихильність до діалогу зробили цю організацію прийнятною для різних країн.

Висновки. Таким чином, за результати проведеного аналізу особливостей політико-економічної інтеграції країн АСЕАН та оцінки ролі угруповання у формуванні безпекової архітектури в Південно-Східній Азії можна зробити наступні висновки.

З точки зору безпеки «метод АСЕАН» спрямований на запобігання подальшій ескалації конфлікту, а не на його вирішення. А в таких інститутах, як АРФ, чітко проглядається традиційна для АСЕАН політика балансування між провідними державами. Наприклад, з моменту заснування АРФ Китай був негласним членом на засіданнях форуму. АСЕАН розраховувала, що участь Китаю в АРФ зобов'язуватиме його

прийняти принцип незастосування сили і таким чином стримуватиме агресивність у Південно-Китайському морі. Слід наголосити, що основною метою АРФ було врівноважити китайську загрозу, а не вирішити наявні територіальні спори.

Ефективність АСЕАН з точки зору кількості міждержавних та внутрішньодержавних конфліктів, що мали місце після утворення Асоціації, вказує на безперечні успіхи АСЕАН у сфері підтримання миру в регіоні. За всю історію АСЕАН кількість жертв у внутрішньодержавних конфліктах, здебільшого спровокованих сепаратистськими тенденціями, значно перевищує кількість жертв у міждержавних конфліктах, які практично зведені до нуля. Це свідчення на користь того, що метод АСЕАН в цьому аспекті є досить ефективним. Більшість спорів залишаються невирішеними, але не переходять у стадію відкритого протистояння, що є принципово важливим.

АСЕАН ініціювали створення АРФ для залучення до конструктивного діалогу інших держав АТР. Проблемні питання двосторонніх відносин країни АСЕАН вирішують за допомогою інших засобів. Це слід розглядати не як неефективність цієї організації, а як цілеспрямовану стратегію, що дозволяє уникати розбіжностей усередині угруповання. АСЕАН проводить гнучку політику, яка проявляється у різних підходах до своїх членів та зовнішніх партнерів. Для нових членів АСЕАН, за винятком Камбоджі, не було сформульовано жодних умов, необхідних для вступу до Асоціації (на відміну від ЄС). Унікальність підходу АСЕАН до врегулювання конфліктів полягає в тому, що Асоціація комбінує та застосовує різні стратегії для запобігання конфліктам.

Отже, Асоціацією здійснюється успішне поєднання маневрування між провідними державами у різних інтеграційних структурах та діалогових форматах. Сьогодні АСЕАН перебуває в ролі одного із системоутворюючих елементів системи безпеки, яка формується в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ravenhill J. Economics and security in Asia-Pacific region. *The Pacific Review*, 2013. P. 1–15.
2. Марущак Д. Ю. Вплив інноваційно-інвестиційних факторів на розвиток інтеграційного об'єднання АСЕАН : дис. ... канд. екон. наук: 08.00.02 / Черкаський державний технологічний університет. Черкаси, 2017. 221 с.
3. Lim Chong Yah. Southeast Asia: The Long Road Ahead. World Scientific, 2001. 198 p.
4. Stubbs R. ASEAN's leadership in East Asian region-building: strength in weakness. *The Pacific Review*, 2014. 27:4. P. 523–541.
5. ASEAN Regional Forum (ARF). URL: <https://asean.org/about-us> (дата звернення: 14.05.2022).
6. Kivimäki T. Southeast Asia and conflict prevention. Is ASEAN running out of steam?. *The Pacific Review*, 2012. 25:4. P. 403–427.
7. Ba A. Regional Security in East Asia: ASEAN's Value Added and Limitations. *Journal of Current Southeast Asian Affairs*, 2010. 29:3. P. 115–130.

REFERENCES:

1. Ravenhill, J. (2013) Economics and security in Asia-Pacific region, *The Pacific Review*, pp. 1–15.
2. Marushchak, D. Yu. (2017) Vplyv innovatsiino-investytsiinykh faktoriv na rozvytok intehtatsiinoho obiednannia ASEAN [Influence of innovation and investment factors on the development of the ASEAN integration association]: dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.02, Cherkaskyi derzhavnyi tekhnolohichnyi universytet, Cherkasy, 221 p.
3. Lim, Chong Yah. (2001) Southeast Asia: The Long Road Ahead. World Scientific, 198 p.
4. Stubbs, R. (2014) ASEAN's leadership in East Asian region-building: strength in weakness, *The Pacific Review*, 27:4, pp. 523–541.
5. ASEAN Regional Forum (ARF) (2022), available at: [//https://asean.org/about-us](https://asean.org/about-us) (accessed 14 May 2022).
6. Kivimäki, T. (2012) Southeast Asia and conflict prevention. Is ASEAN running out of steam? *The Pacific Review*, 25:4, pp. 403–427.
7. Ba, A. (2010) Regional Security in East Asia: ASEAN's Value Added and Limitations, *Journal of Current Southeast Asian Affairs*, 29:3, pp. 115–130.